

Vem äger Sveriges lantbruk, igår, idag och imorgon?

- Några fakta och synpunkter

Sveriges skogsmarksareal uppgår till 28 milj. hektar. Av denna areal är 22,5 miljoner hektar produktiv skogsmark, dvs skog som producerar minst 1 skogskubikmeter per hektar och år. Av skogsmarksarealen återfinns 6,7% inom Nationalparker, Naturresevat och Naturvårdsområden.

Sveriges åkerareal var som störst för ca 75 år sedan, ca 3,3 miljoner hektar. Den har minskat till ca 2,6 miljoner ha. Arealen betesmarker är relativt sett stor i en europajämförelse, med ca 440.000 hektar. Den minskar på grund av dålig lönsamhet i animalieproduktionen, trots EU-stöden till betesmarker. (Norge har 0,3 miljoner hektar åker för spannmålsodling och knappt 0,7 hektar ängs-och betesmark).

Sverige består av 45 miljoner hektar mark och vatten. Dessa ägs till 50 % av privatpersoner (fysiska personer), av aktiebolag (främst skogsbolag) till 25 %, av staten till 18 % och av kyrkan mm 7 %.

Sverige har 347.000 registrerade lantbruksfastigheter (mer än 2 ha) enligt Skatteverket, huvuddelen skogsfastigheter, som ägs av 266.000 fysiska personer.

För flera 100 år sedan ägdes marken av staten och av adeln och av bönder i byar. Frälsebönder betalade till adeln, skattebönder till staten.

I slutet av 1800-talet växte sågverken kraftigt och köpte upp alltmer skogsmark, ibland från bönder som inte insåg dess verkliga och framtida värde. Därför tillkom 1906 bolagsförbudslagen för att förhindra bolagen att lägga under sig alltför stora skogsarealer. Begreppet "baggböleri", efter en gård som blev uppköpt, betecknar fortfarande en bonde som "luras" att sälja sin mark till ett skogsbolag.

Den första jordförvärvslagen kom 1945, med syfte att bevara jorden i den jordbrukande befolkningens hand.

Kravet från Svenska Staten på att jordbruket skulle bli rationellare och mer effektivt var starkt decennierna efter andra världskriget. Från 1948 möjliggjorde jordförvärvslagen för lantbruksnämnderna (statens regionala myndigheter) att tvångsinlösa (tvångsköpa) jordbruksfastigheter som ansåg behövas för jordbrukets "strukturrationalisering", samt för att motverka "spekulations- och kapitalplaceringar". En lantbrukare som ville sälja sin fastighet fick inte själv bestämma till vem, utan staten bestämde ofta att en större grannfastighet skulle på köpa till ett reglerat pris, för att underlätta bildandet av "till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter."

1965 förändringar i jordförvärvslagen. Främsta syftet var att hindra jordförvärv som hindrade Statens insatser till stöd för rationalisering av jord- och skogsbruksfastigheter. Tillstånd kunde också vägras "om det fanns anledning att anta att förvärvarens huvudsakliga syfte med förvärvet inte var att själv yrkesmässigt och varaktigt ägna sig åt driften på den egna

egendomen". En prövning om försäljningspriset gjordes, priset fick inte överstiga ett rimligt avkastningsvärde.

1979 omarbetas lagen, och förvärvsprövningen blev starkare i glesbygdsområden.

1990 beslutade Sveriges riksdag i bred enighet om ett mycket radikalt jordbrukspolitiskt beslut, en unik avreglering skulle ske på 5 år, ett omställningsstöd skulle mildra effekten, sedan skulle världsmarknadspriser gälla för jordbrukets produkter. Som väl var innebar Sveriges EU-medlemskap från 1995 att detta beslut upphörde och att tullar och regleringar fortsatte i form av EUs gemensamma jordbrukspolitik (CAP), annars hade effekterna för svenskt jordbruk blivit katastrofala. Sverige skulle ha blivit ett liberalt "paradis" för jordbruket, vilket tyvärr skulle resulterat i ett helvete för de allra flesta när de skulle tvingats i konkurs i oordnade former. En orsak till att beslutet blev så radikalt, och att alla partier utan det färska Miljöpartiet var med om det, var enligt min uppfattning att LRF bedömde det politiska trycket så hårt att man såg sig tvingad till ett "spårbyte" och hoppade upp på tåget för att påverka vart det skulle... Kjell-Olov Feldt, dåvarande finansminister (S), har i sina memoarer skrivit hur totalt överraskade man blev över att LRF anslöt sig, man hade befarat ett starkt motstånd. (Jag var och är mycket kritisk till LRFs strategi då, men LRF anser naturligtvis att det man gjorde var det bästa möjliga i en svår situation).

Med anledning av 1990 års jordbrukspolitiska beslut beslutade riksdagen 1991 att också avreglera jordförvärvslagen i stor utsträckning. Livsmedelsproduktionen skulle likställas med andra näringar. Kraven på förvärvstillstånd för fysiska personer skulle gälla endast i glesbygdsområden omfattande kanske 15-20 % av lantbruken och kanske 10 % av åkermarken. I övriga områden blev det fritt för svenska och utländska privatpersoner att förvärva lantbruk, prisprövningen togs bort helt och hållet. I några ägosplittrade områden, främst i Dalarna, regleras jordförvärvet fortsatt. För juridiska personer (aktiebolag mm) kvarstår förvärvsprövningen i hela landet. De regionala länsstyrelserna prövar jordförvärvet, är försäljningssumman över 10 miljoner kronor prövar det centrala Jordbruksverket.

2005 gjorde senast vissa ändringar. Det bosättningsåtagande som staten kunde kräva av en köpare i glesbygdsområden togs bort (svårt att kontrollera), samtidigt som kravet på att ha varit bosatt i kommunen i 6 månader skärptes till 12 månader. Förvärv får vägras om fastigheten behövs för att främja sysselsättning eller boende på orten. Detta gäller dock ej om förvärvaren bor eller bosätter sig på orten.

Definitionen på "glesbygd" är " stor sammanhållet område med gles bebyggelse och långa avstånd till sysselsättning eller service eller i skärgårdsområde och om det har regionalpolitisk betydelse att sysselsättning och boende främjas".

De allra,allra flesta jordförvärvsärenden för fysiska personer i glesbygdsområden bifalles. Det har framförts förslag från någon länsstyrelse att förvärvsprövningen för fysiska personer kunde tas bort.

Dagens svenska jordförvärvslag fungerar väl vad gäller att förhindra att juridiska personer/bolag mm ökar sin andel av landets jord- och skogsmark från dagens ca 30 % av arealen. Däremot är huvuddelen av Sveriges lantbruksfastigheter fria att på marknaden villkor försäljas till fysiska personer från Sverige och hela världen. En miljardär som äger ett stort företag kan alltså fritt köpa hur många lantbruksfastigheter hen vill, däremot kan inte

företaget köpa någon. En fastighet som ägs av en fysisk person kan låta driften skötas av ett aktiebolag, även kan flera fastigheter kan drivas av samma aktiebolag.

Hur ägandet av Sveriges lantbruksfastigheter utvecklas vad gäller fördelningen mellan aktivt ägande och brukande, och passivt ägande för fritids- eller kapitalplaceringsändamål är delvis oklart. En hel del danskar och tyskar har köpt hus och mindre gårdar i södra Sverige. Dock ägs skogsmarken till ca 70 % av närboende medan ca 30 % ägs av "utbor" (som bor på annan ort).

Oavsett om Sverige de senaste 75 åren haft en sträng jordförvärvslag för att driva fram större och mer rationella fastigheter, eller om man låter fysiska personer fritt förvärva, har utvecklingen hela tiden gått i samma riktning, mot allt större och allt färre lantbruksfastigheter.

År 1932 var antalet lantbruksfastigheter störst i Sverige, 429.000. Nu är antalet ca 347.000 st varav ca 71.000 stycken driver jordbruk. Medelarealen åker per företag var 1932 9 hektar, och 2010 37 hektar. 1932 var ca 25 % av företagen under 5 ha åker medan de över 50 hektar var ca 7-8 %. År 2010 var ca 15 % av företagen under 5 hektar medan de över 50 hektar var ca 40 %.

I utpräglade jordbruksbygder, och även annorstädes, är det ofta expanderande grannfastigheter som köper in mindre gårdar som ska försäljas. I mer skogs- och fritidsdominerade områden sker oftare försäljningen till privatpersoner och inte grannar, till personer som vill ha ett fritidsboende eller förvalta skog. Strukturrationaliseringen går alltså snabbare på slättbygderna.

Någon statistik på andelen fysiska personer som äger lantbruk och hur de fördelas på svenska eller utländska medborgare har jag inte fått fram. I Sverige arrenderas mellan 40 och 50 % av åkermarken, både som gårdsarrende (hela gårdar) och som sidoarrende (tillskottsmark).

Ser vi framåt är situationen för det svenska jordbruket allvarlig. Produktionen av mjölk, nötkött och griskött har minskat med ca 25 % de senaste decennierna. Den svenska modellen för jordbruk – världens renaste jordbruk – är snarare ett fiasko än en succé, tyvärr.. Utvecklingen för ägg- och kycklingsproduktionen är dock mycket bättre. Sverige är Europas mest importberoende land, över hälften av maten importeras. (Jag tror att Norge är mer självförsörjande än Sverige idag, i så fall heder åt Norge och skam över Sverige..). Konkurrenskraften är uppenbart dålig hos jordbruket och pressen på ännu mer effektivitet, även storleksmässigt, är stark. Lantbruken kommer att bli ännu färre och större och ägandet torde långsamt öka av personer som inte själva brukar gården.

En brytpunkt för svenskt jordbruk var 1990 års extrema avregleringsbeslut ("Omställning 90"). Det gjorde att Sveriges Bönder (LRF) trots inbördes splittring valde att ställa sig bakom ett svenskt EU-medlemskap, vilket sannolikt avgjorde folkomröstningen. Fortfarande är Sveriges politiker bland de mest liberala i EU vad gäller jordbruket, och arbetar "alla" för att EU ska öka marknadskrafterna och minska regleringar och ekonomiska stöd i den gemensamma jordbrukspolitik. Sveriges bönder får lita på att bönder i andra länder och deras regeringar bromsar alltför äventyrliga avregleringar av EUs CAP typ 1990 års svenska jordbrukspolitiska beslut.

Sveriges finansminister Anders Borg (Moderat/höger) uttalade i våras att ”den svenska jordbruksindustrin har ingen framtid” och att ”asfaltering av åkermark var inget att bekymra sig om”. Han förespråkade att jordbruket borde satsa på nischer som småskalig livsmedelsproduktion, ekjordbruk, gårdsslakterier och – mejerier, turism osv. Det visar på vilka motkrafter som Centerpartiet (som jag representerar) möter i Sveriges regering och riksdag.

Affärsidén för svenskt jordbruk är sedan flera decennier att ha de strängaste miljö- och djurskyddslagarna i världen (kanske undantaget Norge?) och att erbjuda konsumenterna ”världens dyraste mat” (kanske undantaget Norge?). Tyvärr har konsumenterna i växande utsträckning köpt den billigare importmaten. Det svenska jordbrukets marknadsföring av sin mat som miljömässigt bättre saboteras tyvärr av miljöorganisationer (Naturskyddsföreningen) och politiska partier med Miljöpartiet i spetsen som hävdar att det svenska jordbruket är ett ”giftjordbruk” och att allt jordbruk i Sverige borde bli ”ekologiskt”. Miljöpartiet har t o m krävt att allt jordbruk med avrinningsområde till Östersjön ska bli ekocertifierat till år 2030 (trots att ekjordbruk läcker lika eller mer växtnäring). Min uppfattning är att en forcerad ökning av ekjordbruket, med 30-60 % dyrare mat och ca 40 % lägre produktion, skulle leda till en ännu kraftigare matimport och starkt minskad svensk livsmedelsproduktion. Den svenska miljörelsens svartmålning av det svenska dominerande jordbruket är ett knivhugg i ryggen och jordbruket tvingas utkämpa ett två frontskrig mot både billigare importmat och mot miljörelsens svartmålning. Det är oerhört viktigt att miljörelsen stöder hela det miljövänliga svenska jordbruket, nu bidrar man tyvärr till att importen av mat ökar.

Den svenska jordbruksdebatten har länge haft stort fokus på att öka andelen ekoproduktion, som åtnjuter betydande ekonomiskt stöd i olika avseenden. Mjölproduktionen är till ca 15 % ”ekologisk” och dessa mjölkgårdar är genomsnittligt större än de vanliga, med flera stycken runt 1.000 kor. Åkerarealen brukas till nära 20 % ”ekologiskt”, därav en hel del extensivare vallar. Trots detta uppgår ekoproduktion och – konsumtion till totalt endast ca 5 % av totalmarknaden, men växer.

Det senaste året har livsmedelsdebatten i Sverige haft växande fokus på etisk matkvalitet och på det faktum att många kommuner köper importerad ”olaglig” mat från utlandet. Den stora antibiotikaanvändningen i andra länder lyfts alltmer fram som argument för svensk mat. Alla politiker ”vill väl” med det svenska jordbruket, samtidigt som tror på marknadskrafternas välsignelse (de blå partierna), eller på att genom politiska beslut driva fram ”ekologisk produktion” (de röda partierna) är stark. Resultatet är tyvärr ofta mycket prat och lite verkstad..

Min egen övertygelse, som aktiv lantbruksdebattör i 30 år, är att ska det svenska jordbruket kunna stärka sin konkurrenskraft och tränga tillbaka importmaten erfordras en statlig livsmedelskommission, nya jordbrukspolitiska riksdagsmål, åtgärder för ökad konkurrenskraft samt en bred kraftsamling som förenar politiska partier, näringen, industrin, handeln och även miljöorganisationerna. Utan en sådan kraftsamling blir det svårt för jordbruksnäringen att vända den negativa utvecklingen.

Min slutsats är också att de svenska jordbruket kommer att bli än färre och större samt i långsamt ökande grad ägas av fysiska personer som inte själva brukar gården. Huvuddelen av gårdarna torde dock under överskådlig tid ägas av sina brukare. Det finns en viss ökning av småskaliga slakterier och turistanknutna verksamheter med mera, som politiken gärna vill främja. Dessa satsningar kräver kapital och är ofta riskfyllda men utvecklas idag i genomsnitt positivt inte minst genom politiskt styrd

efterfrågan vad gäller kommuners matinköp och på andra sätt. Det finns också ett stort intresse hos handeln för att tillgodose den växande efterfrågan på "ekologisk" mat.

Så här redovisar Sveriges centrala jordbruksmyndighet jordbruket och dess produktion:

Basfakta om svenskt jordbruk

177 400 svenskar håller på med jordbruk, antingen på heltid eller på deltid. Jordbruk med binäringar står för 1,8 procent av sysselsättningen i Sverige. Om man räknar in skogen och livsmedelsindustrin så blir andelen större.

Mjölken är den största produkten

Mjölken står för drygt 20 procent av värdet av hela den svenska jordbruksproduktionen. Vi har också en hel del produktion av nöt, gris och fjäderfä. Får och lamm är däremot en ganska obetydlig gren, sett till ekonomisk storlek.

Odlingen av vall, spannmål och andra grödor är totalt sett ungefär lika stor som produktionen av kött, mjölk och ägg. Vete, oljeväxter och sockerbetor odlas i söder, medan korn och havre är viktiga grödor längre norrut.

Gårdarna blir större och färre

I dag finns det drygt 71 000 lantbruk i Sverige. 1970 fanns det mer än dubbelt så många. Ändå har produktionen inte minskat, eftersom gårdarna har blivit betydligt större. I dag har en svensk gård en åkerareal på ungefär 37 hektar. Det är nästan dubbelt så mycket som för 40 år sedan.

Vi får också ut betydligt mer av varje hektar och av varje djur. I dag ger ett hektar vårvete i genomsnitt fyra eller fem ton i skörd, medan motsvarande siffra för 1970 bara var tre ton. En genomsnittlig mjölkko ger ungefär 8 400 liter mjölk på ett år, 1970 fick vi bara omkring 4 000 liter mjölk per ko.

Nedslag i fakta och statistik

I Sverige finns det 362 700 hästar, övriga fakta och statistik gällande svenskt jordbruk återfinns i länkarna till höger.

Hur stor del av vårt jordbruk är ekologiskt?

Nästan 20 procent av åkerarealen i Sverige odlas ekologiskt. En stor del av lammproduktionen är ekologisk, omkring 40 procent. För övriga djurslag är andelarna betydligt mindre. Ungefär fem till åtta procent av våra nötkreatur och värphöns föds upp med ekologiska metoder. För gris och slaktkyckling är andelen under en procent.

Augusti 2014/ Staffan Danielsson

(agronom, bonde, 16 år i LRF ("bondelaget")) som regionordförande och i riksstyrelsen, 10 år i Sveriges riksdag för Centerpartiet)